

מערך למנחה: בית מדרש מזעור מאפיינים מוסדיים

מוסד או סד חינוכי?

just another brick in the wall?

רקע ויעדים

בתפיסת 'דרך כפר', אנו מאמינים שסביבת החיים בה החניך גדל ומתפתח משפיעה על עיצוב אישיותו, דימויו וערכיו – כי כידוע, "אדם הוא תבנית נוף מולדתו". המושג "ארץ" מתייחס לכלל היבטיה הפיזיים של סביבת קהילת החינוך: החל במרחב האישי של כל חניך, עובר בחללים קבוצתיים ושטחים ציבוריים וכלה בלוחות המודעות וניקיון השבילים. סביבת חיים מוקפדת אינה מתעצבת מעצמה, כי אם נוצרת על ידי מחשבה ועשייה מכוונות ומתוך מודעות לדרך בה נרצה שתשפיע על חברי הקהילה החיים בה. תהליך עיצוב הסביבה, בדומה למלאכת החינוך, הוא תהליך הדדי מתמשך המשפיע מחד על חברי הקהילה הלוקחים בו חלק ומאידך מושפע מהם בזמנית.

בבסיס הרעיון נמצאת ההזדמנות של המחנך להשתמש במרחב הפיזי להרחבת העשייה החינוכית - ביטוי רוחה של הקהילה, סמליה וערכיה – תוך אחריות שלא יתמלא המרחב מסרים שאינם תואמים את עולם הערכים על פיו אנו רוצים לחיות ולחנך.

1. סוגיות מרכזיות:

- מודעות לסיכויים ולסיכונים במבנה הפיזי של המוסד והשפעתו.
- איך מצליחים לאזן בין נוחות וביתיות לבין תחושת מוגנות?
- מה משדרת הסביבה הפיזית של המוסד ומה אנו רוצים שהיא תשדר.
- איך לייצר תחושה ביתית (לא תחליף לבית) במוסד החינוכי?

2. שדות חינוכיים שניתן לקדם באמצעות בית המדרש:

- ארץ
- מזעור מאפיינים מוסדיים

מתווה בית נדרש

שלב א': פתיחה ובירור המושג

אפשרויות לסבב פתיחה:

מה הרהיט/החפץ הראשון/הפינה שעולה לכם בראש כשאומרים מוסד חינוכי?

או:

תחשבו על מוסד חינוכי מהעבר או ההווה שלכם, תנו ציון - עד כמה הוא "מוסד" לדעתכם, בין 1 ל-10.

שלב ב' – עיון בטקסטים

1. מקור: לוח וגיר או האח הגדול (מיכאל יעקובסון, הד החינוך)

דגשים:

הקטע מסביר שתחושת המוסדות שבי"ס משדר ומייצר אינו מקרי. הוא נעוץ בין היתר בדמיון התכנון האדריכלי בין בתי ספר לבתי כלא (מסדרון ותאים). הקטע מחדד אצל המחנכים את ההבנה ביחס להשפעה בין התכנים, המבנה והאווירה.

- העשרה: קריאה (למנחה בלבד) של מאמרים מקובץ העשרה למנחה על השפעת עיצוב ביה"ס.

קישור לקובץ מאמרים חשובים: [http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/D6C91E3A-](http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/D6C91E3A-09E4-4061-B4A1-0481CF197CB2/23059/ASUFATMAMRIM.pdf)

[09E4-4061-B4A1-0481CF197CB2/23059/ASUFATMAMRIM.pdf](http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/D6C91E3A-09E4-4061-B4A1-0481CF197CB2/23059/ASUFATMAMRIM.pdf)

נקרא יחד את המקור.

שאלות אפשריות לדיון בעקבות הקריאה:

איך היה מעוצב ביה"ס שלכם כתלמידים? איפה חדר המורים/צוות? היכן מוקמה כל שכבה? האם היו חלונות לנוף? איפה השירותים?
איזו השפעה היתה לעיצוב של המבנה על התחושה שלכם במוסד?
או:

תנסו לשחזר סיטואציה במוסד החינוכי שהתחנכתם בו, ולתת דוגמא להשפעה של העיצוב על התחושה שלכם.

2. מקור: בין מבנה ליעוד

דגש: הקטע הראשון שקראנו עושה קישור בין התחושה שנוצרת לתלמיד בתוך המבנה הפיזי של בית הספר לבין מחשבת התכנון המוקדמת שיועדה ליצור תחושה כזו. קורצ'אק, בקטע שלפנינו, מרחיב את האמירה של הקטע הראשון בעל ידי מתן דוגמאות רבות נוספות. נוסף על כך, הוא מאפשר לנו לראות לא רק את התחושות שיוצר המבנה בילדים אלא גם את השפעות המבנה על המחנך והתהליך החינוכי. הקטע מדגיש את הצורך במודעות המחנך לקשר שבין הצורה למהות. קריאת המקור.

שאלות לדיון בעקבות הקריאה:

מה דעתכם על העיצוב האדריכלי של קורצ'אק?
תובנה שהסכמתם/התנגדתם אליה מהקטע.

הערה למנחה: מעניין שבעיני קורצ'אק מסדרון וחדרים מצדדיו זה מלון ובמקור הקודם זה כלא... אולי בסוף זה הכל בעיני המתבונן... (זה יתחבר לסוגיה בהמשך: הקנקן או מה שיש בתוכו?)
מה החלום? (כשעוצמים רגע עיניים ומדמיינים...) איך המוסד החינוכי שלנו צריך להראות?
מה העיצוב האידאלי לסביבה שהחניכים שלנו מתפתחים בה?
מה יש לנו בפועל? יתרונות וחסרונות בעיצוב המוסד.
* השריפה בימין אורד כהזדמנות לתכנון מודע מחדש (האדריכל קיבל את הספר...)

3. מקור: "איך הורים בוחרים ב"ס לילדים".

דגש: בקטע של עמוס עוז, ניכר שמבנה ביה"ס משפיע גם על האופן בו הוא נתפס ע"י הקהילה: הורים, שכנים ואורחים שמתבוננים בחיצוניות ומסיקים על המהות.

שאלות אפשריות:

- ממה הכי חשוב לכם להתרשם ברמה הפיזית/החיצונית, כשאתם בודקים מוסד חינוכי שאתם רוצים לעבוד בו או לשלוח את הילדים שלכם להתחנך בו?
- האם זו בדיקה מושכלת? האם ההתרשמות החיצונית לא מפספסת את העיקרון של "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בתוכו"?
- את מי זה מעניין – איך ב"ס נתפס ע"י מתבונן מבחוץ? ההשקעה במראה חיצוני באה לפעמים על חשבון משהו (משאבים, פניות של הצוות שעסוק בניקיון ופחות בתהליך החינוכי)

4. מקור: המדרש על ר' יהושע¹ ובת הקיסר

דגש: במקור זה נבחן את חשיבות/חוסר החשיבות בהתאמה בין תוכן לכלי וננסה לערער על העיקרון: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בתוכו, מתוך הבנה שאפשר להסתכל גם בקנקן וגם במה שיש בתוכו.

קריאת המקור.

הסבר ויישור קו לגבי הבנת המדרש

בסיפור שלפנינו 3 אנשים: בת הקיסר, ר' יהושע בן חנניה והקיסר.

חשוב להדגיש כי ר' יהושע היה ידוע בחוכמתו הרבה אך גם בכיעורו הרב.

בת הקיסר פוגשת את רבי יהושע הידוע כאיש חכם מאוד, שואלת "אי חוכמה מפוארת בכלי מכוער". הקריאה אי בארמית משמעה איך ייתכן? המשפט "...חוכמה מפוארת בכלי מכוער" הוא משפט המפתח בסיפור. ומכאן, מתגלגל העסק לתובנות חיים.

מחשבות ושאלות בעקבות המדרש:

בת הקיסר אמרה את האמת (כמו הילד שצעק: המלך הוא ערום...), ר' יהושע היה מכוער. בת הקיסר משקפת מה שרבים חושבים ומצביעה על הפער בין התוכן האיכותי והשכל הרב לבין החוץ, העטיפה המכוערת והדוחה.

שאלות:

- * ממה נבעה תשובתו של ר' יהושע: מעלבון? מניסיון לחנך/להעניש (ע"י נקמה מתוקה של החמצת היין...)? או מאמונה כנה שכלל שהאדם מכוער יותר כך הוא גם חכם יותר?
- * אז מה דעתכם? המראה החיצוני מעיד על התוכן או להיפך? האם אפשר לקבל מושג על אופי הקהילה ותפקודה מהמראה החיצוני או שעדיף לא לשפוט לפי "הקנקן" אלא לבחון לעומק? האם זה בכלל סותר??

¹ רבי יהושע בן חנניה, תנא בדור השני, בן שבט לוי, ראש ישיבה בפקיעין שבגליל. תלמידו הגדול היה רבי עקיבא.

ניתוח ועיון במדרש: (העשרה למנחה)

שאלת בת הקיסר נוגעת בסוגיית **מראית העין** מול **התוכן**, שכן חוכמתו של רבי יהושע טמונה באדם הנחשב לבעל מראה מכוער. רבי יהושע משיב כי גם היין של אביה מאוחסן בכלי חרס חסר חן והדר. בת הקיסר תוהה מהי החלופה שמציע ר' יהושע והוא משיב שהחשובים והעשירים יכולים לתת את היין המשובח בכלי זהב וכסף. בדיאלוג הבא בת הקיסר מציעה לאביה להגיש את היין בכלי זהב וכסף. מובן שהיין מחמיץ. לשאלת הקיסר ממי קיבלה את העצה, מספרת לו בתו שהיה זה רבי יהושע אשר העלה את הרעיון. **בדיאלוג זה מוצגת השאלה כיצד ניתן ליישב בין מראית העין והתוכן בניסוח אחר**. גם הקיסר וגם בתו מבינים את דברי רבי יהושע כפשטם, כמראיתם, ואינם מנסים לרדת לעומקם.

הדיאלוג השלישי והאחרון מפגיש את רבי יהושע והקיסר. הקיסר שואל את רבי יהושע מדוע נתן לבתו עצה שתגרום נזק. רבי יהושע משיב תשובה שיכולה להתפרש בכמה אופנים: "כשם שאמרה לי אמרתי לה". היא אמרה שכלי מכוער לא מתאים לחוכמה מפוארת ורבי יהושע הראה לה שכלי זהב וכסף מפוארים לא מתאימים ליין, יקר ככל שיהיה. כאן מנסה הקיסר להראות שהמשל אינו דומה לנמשל, שהרי גם אנשים יפי מראה יכולים ללמוד. תשובת רבי יהושע מפתיעה, מכוערים לומדים יותר.

האם יפי המראה פוגם בכושר הלמידה? לדעת רבי יהושע – יפי המראה פוגם בחוכמת בעליו. הכלי צריך להתאים לתפקידו. החכם הוא הכלי של החוכמה. תפקידו לשמר את חוכמתו ולהעשירה. לשם כך עליו להקדיש את עצמו לשירות החוכמה. הגאווה, מתן ערך כלשהו לעצמיותו של החכם, פוגעים בעיקרון זה. רק המכוער, שחש את ההשפלה שבמראה הדוחה, יכול לבטל את עצמיותו, ולדעת שכל כולו מיועד לשרת את החוכמה. הכלי הנאה עלול לחשוב שהוא המפאר את החוכמה בעוד שהחוכמה מפוארת מטבעה. הגאווה מקלקלת את החוכמה, כשם שהזהב והכסף מחמיצים את היין.

עכשיו אנו חוזרים לתחילת הסיפור, לשאלת בת הקיסר: "חוכמה מפוארה בכלי מכוער". בת הקיסר מציבה סימן שאלה בסוף המשפט. רבי יהושע מציב סימן קריאה. אכן, חוכמה מפוארה, אך, רק בכלי מכוער.

5. מקור: משתלם לבנות ארמון מתרומות/ דובי ארבל

דגשים ורציונאל:

בניגוד למדרש בו טוען ר' יהושע שהחכמה משתבחת עם הכיעור (כשם שיש צורך בכלי חרס פשוט לשימור יין משובח), בקטע שלפנינו מודגש כי "נסיכים צריכים ארמון" – ריהוט מכובד מרחיב דעתו של אדם...

6. מקור: איך ספסל אחד יכול לעצב סגל? קריאה בלבד...

רציונאל: הקטע מדגים כיצד ניתן לקחת חפץ שקיים בשטח ולטעון אותו במשמעות חינוכית שמשפיעה ומהדהדת הלאה.

כחומר למחשבה/כפתיח לבית נדרש אפשר לשאול:

האם יש בסביבה החינוכית שלנו חפץ או נישה שצריכים לשנות יעוד? או יכולים לשמש להבניית אווירה חינוכית?

7. מקור בברקוד: איך שתמונה אחת על קיר בית הספר יכולה לעצב ילד.

רקע והקשר למנחה על השיר "שיעור מולדת":

שעור מולדת הוא שיר שכתב עלי מוהר בשנות השבעים ללחן של אפרים שמיר.

אפרים שמיר כתב והלחין את השיר בפולנית עוד לפני עלייתו לישראל. השיר תיאר את ילדותו של שמיר ולחנו הושפע ממנגינות ששמע בילדותו כשהיה בורח מבית הספר לכנסיות בפולין.

מאוחר יותר, לאחר הקמת להקת "כוורת", כתב עלי מוהר את הנוסח העברי לשירו של שמיר, ובו התייחס לתקופת ילדותו בבית החינוך ע"ש א.ד. גורדון.

בשיר מתאר מוהר תמונות שונות מילדותו בבית הספר, המציגות דימויים של מה שנתפס כארץ ישראל הישנה והטובה. **בבית הראשון הוא מתאר את התמונה שעל קיר חדר האוכל בבית ספרו, ועל האדיאה של האיכר הישראלי שמצמיח לחם.**

מצגת לשיר:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDgQFjAC&url=http%3A%2F%2Fhuc.edu%2Fde%2Fhebres%2Fgrammar_school_memories.pps&ei=3MZRU_s_KEbGR0QXS1lDQBg&usq=AFQjCNFKxJu8Qm0xfnQUqTUKUwnsLxc-Sw&sig2=IgyJ3DXcVyR2uRBIWQTDhQ&bvm=bv.53537100,d.d2k

השיר "שיעור מולדת" בקליפ ובבר קוד: <http://www.youtube.com/watch?v=ib2bHprtGzAvahr>

דגש למנחה: בר קוד הוא דוגמא למיזעור מאפיינים מוסדיים על דף מקורות שמחלקים בבי"ס.

סיכום:

אין מימד של החיים הפיזיים שאינו משפיע על התודעה. לכן, המחנך חייב להתייחס לכל מימד בקיום הפיזי של החניך ולצקת בו משמעות; ליצור עבורו סביבת חיים מטופחת ונעימה, שבה יבואו לידי ביטוי ערכיה וסמליה של הקהילה, כמו גם, מקומו האישי של החניך, תוך שבירה של המוסדיות שבפעולות הפיזיות השגרתיות (ניקיון, חלוקת דמי כיס, חלוקת כביסה, מראה הכיתה, מראה המשרדים וכו').

בבסיס הרעיון עומדת ההזדמנות שלנו כמחנכים להשתמש במרחב הפיזי להמשך העשייה החינוכית ולדאוג לכך שלא יתמלא במסרים שאינם תואמים את עולם הערכים שאנו רוצים לחיות על-פיהם.

העשרה למנחה:

1. קישורים למאמרים על תכנון סביבות למידה

<http://portal.macam.ac.il/Search.aspx?keyType=Subject&itemId=1235>
<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/D6C91E3A-09E4-4061-B4A1-0481CF197CB2/23059/ASUFATMAMRIM.pdf>